

คนไทย คิดเห็นอย่างไรกับการบริจาคอวัยวะ

นายแพทย์วิศิษฎ์ จิตวัฒน์* ยวดี อรรถจารุสิทธิ์**

ศูนย์รับบริจาคอวัยวะสภากาชาดไทย เป็นหน่วยงานกลางที่ดูแลงานรับบริจาคอวัยวะจากผู้เสียชีวิตสมองตายเพื่อจัดสรรให้กับผู้รอรับอวัยวะในโรงพยาบาลที่เป็นสมาชิกศูนย์รับบริจาคอวัยวะอย่างถูกต้องตามหลักวิชาการ เสมอภาค และเป็นธรรม โดยไม่มีการซื้อขายอวัยวะ ตามนโยบายที่ได้วางไว้ตั้งแต่เริ่มเปิดดำเนินการ โดยได้รับความร่วมมือจากโรงพยาบาลที่มีผู้บริจาคอวัยวะแจ้งเรื่องความประสงค์ของญาติผู้เสียชีวิต หรือแพทย์และพยาบาลที่ให้การดูแลผู้ป่วยตระหนักถึงความสำคัญนี้และได้แจ้งการบริจาคอวัยวะมายังศูนย์ฯ แต่การได้รับบริจาคก็ยังไม่เพียงพอต่อการปลูกถ่ายอวัยวะ เนื่องจากจำนวนการได้รับบริจาคอวัยวะยังน้อยอยู่มาก เมื่อเปรียบเทียบกับจำนวนผู้รอรับอวัยวะที่เพิ่มขึ้นอยู่ตลอดเวลา และระบบการประกันสุขภาพในปัจจุบัน เช่น สำนักงานประกันสังคมได้ขยายขอบเขตรับรองค่ารักษาพยาบาลในการปลูกถ่ายอวัยวะเพิ่มขึ้นอีกหนึ่งประเภท ทำให้ผู้ป่วยโรคไตวายเรื้อรังระยะสุดท้ายที่แต่เดิมรักษาด้วยการฟอกเลือดหรือล้างไตทางช่องท้องแต่ไม่สามารถเข้ามาในระบบการปลูกถ่ายอวัยวะเนื่องจากปัญหาด้านเศรษฐกิจอาจจะเข้ามาเป็นผู้รอรับไตมากยิ่งขึ้น ซึ่งจะทำให้ความต้องการอวัยวะสำหรับปลูกถ่ายเพิ่มมากขึ้นเป็นลำดับได้ ดังนั้น จึงเป็นความสำคัญอย่างยิ่งที่ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องกับการบริจาคและการปลูกถ่ายอวัยวะจะต้องประสานความร่วมมือกันเพื่อให้การบริจาคอวัยวะเป็นที่รู้จักและยอมรับของประชาชนคนไทยทั่วประเทศอย่างกว้างขวาง

เมื่อเริ่มเปิดดำเนินการในปี พ.ศ.2537 ศูนย์รับบริจาคอวัยวะฯ ได้จัดทำสื่อประชาสัมพันธ์ทุกประเภท ทั้งแผ่นพับใบแสดงความจำนงบริจาคอวัยวะ โปสเตอร์ 3 ชุด ภาพยนตร์โฆษณา จำนวน 3 เรื่อง สปอตวิทยุ และนำออกเผยแพร่ผ่านช่องทางต่างๆทั่วประเทศ ทั้งโรงพยาบาล เหล่ากาชาดจังหวัด กิ่งกาชาดอำเภอ หน่วยงานที่เกี่ยวข้องอื่นๆ รวมทั้งได้จัดกิจกรรมพิเศษรณรงค์สำหรับกลุ่มเป้าหมายที่แตกต่างกันไปพร้อมกับออกหน่วยนอกสถานที่รับแสดงความจำนงบริจาคอวัยวะ เช่น กิจกรรมทางศาสนาของวัด งานกาชาด ห้างสรรพสินค้าต่างๆ การประชุมวิชาการในโรงเรียนระดับมัธยมศึกษา การประชุมวิชาการทางการแพทย์ กิจกรรมพิเศษที่โรงพยาบาลต่างๆได้จัดขึ้น เป็นต้น ในปีต่อๆ มา ได้เพิ่มสื่อและช่องทางการประชาสัมพันธ์เพิ่มมากขึ้น โดยการจัดทำแผ่นพับแบบใหม่ โปสเตอร์จัดส่งให้กับหน่วยงานต่างๆเช่นเคยและได้ขยายหน่วยงานเพิ่มขึ้นอีก มีการจัดกิจกรรมรณรงค์การบริจาคอวัยวะร่วมกับหน่วยงานอื่นๆ เช่น การจัดโครงการบริจาคอวัยวะเพื่อถวายเป็นพระราชกุศลแด่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ในวโรกาสทรงครองราชย์ครบ 50 ปี ร่วมกับองค์การโทรศัพท์แห่งประเทศไทย (ในขณะนั้น) โดยการจัดกิจกรรมร่วมกับศูนย์บริการขององค์การโทรศัพท์ฯทั่วประเทศ การรณรงค์

* ผู้อำนวยการศูนย์รับบริจาคอวัยวะสภากาชาดไทย

** หัวหน้าฝ่ายปฏิบัติการ ศูนย์รับบริจาคอวัยวะสภากาชาดไทย

การบริจาคอวัยวะที่ดีที่สุดคือการจัดทำภาพยนตร์โฆษณาเรื่อง “ผู้ให้” เมื่อปลายปี พ.ศ.2539 โดยได้รับความอนุเคราะห์จากบริษัท ไทยประกันชีวิต จำกัด ทั้งการจัดสร้างและการเผยแพร่ภาพยนตร์ทางสถานีโทรทัศน์ในห้วงเวลาที่มีผู้ชมมาก รวมทั้งการเผยแพร่ภายในโรงภาพยนตร์ทั่วประเทศ ทำให้การบริจาคอวัยวะเป็นที่รู้จักของประชาชนมากขึ้น ซึ่งประเมินได้จำนวนผู้แสดงความจำนงบริจาคอวัยวะที่เพิ่มขึ้นอย่างชัดเจน และเป็นจุดเริ่มต้นของโครงการหนึ่งคนให้...หลายคนรับ ร่วมกับบริษัท ไทยประกันชีวิต จำกัด อย่างต่อเนื่องเป็นประจำทุกปีจนถึงปัจจุบัน

ตลอดการดำเนินงานในช่วง 10 ปีแรกนี้ การรณรงค์เผยแพร่ความรู้ให้แก่บุคคลในกลุ่มต่างๆ ทั้งบุคลากรทางการแพทย์ ประชาชนทั่วไป นักเรียน นิสิตนักศึกษา ด้วยคิดว่าบุคคลเหล่านี้เป็นผู้ที่ยังไม่ทราบถึงรายละเอียดของการบริจาคอวัยวะจากผู้บริจาคสมองตาย แต่โดยพื้นฐานอุปนิสัยของคนไทยที่เป็นผู้มีจิตใจโอบอ้อมอารี น่าจะรับฟัง เข้าใจ และเห็นด้วยกับการบริจาคอวัยวะ แต่ผลจากการดำเนินงานก็พบว่าผู้แสดงความจำนงเพิ่มขึ้นน้อยและได้รับแจ้งผู้เสียชีวิตสมองตายจากโรงพยาบาลต่างๆ น้อยกว่าที่ควรจะเป็น และยังพบว่าผู้ที่มีความเชื่อผิดๆ เกี่ยวกับการบริจาคอวัยวะอยู่ด้วย ศูนย์รับบริจาคอวัยวะฯ จึงได้ทำการศึกษาความคิดเห็นทั้งในกลุ่มบุคลากรทางการแพทย์และประชาชนทั่วไป ทำให้ศูนย์รับบริจาคอวัยวะฯ ได้รับทราบถึงข้อเท็จจริงที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินงานเป็นอย่างมาก

จากการศึกษาถึงการมีส่วนร่วมของแพทย์ในกระบวนการบริจาคอวัยวะ (ศุภรพรรณ อุ่นศรีสง กมลอร สุวรรณกุล, 2545) ในกลุ่มแพทย์ประสาทศัลยศาสตร์และแพทย์ประสาทวิทยา จำนวน 125 คน ในปี พ.ศ.2545 พบว่า แพทย์มีความเห็นว่ากระบวนการบริจาคอวัยวะเป็นสิ่งที่ดีและมีประโยชน์ แพทย์เกือบทุกคนเคยดูแลรักษาผู้ป่วยสมองตาย และยินดีดำเนินการวินิจฉัยสมองตายตามแบบฟอร์มบันทึกและตามเกณฑ์ของแพทยสภา แพทย์ส่วนใหญ่รู้จักและเคยรับทราบเกี่ยวกับศูนย์รับบริจาคอวัยวะฯ แต่มีแพทย์เพียงบางส่วนเท่านั้นที่รู้ถึงหน้าที่ของศูนย์รับบริจาคอวัยวะฯ และกระบวนการบริจาคอวัยวะอย่างถูกต้อง แพทย์ส่วนใหญ่ไม่เคยติดต่อหรือได้รับการติดต่อหรือร่วมงานกับศูนย์รับบริจาคอวัยวะฯ ส่วนอุปสรรคสำคัญที่แพทย์เห็นว่ามามีอิทธิพลต่อการมีส่วนร่วมในกระบวนการบริจาคอวัยวะ คือ เมื่อมีผู้เสียชีวิตสมองตายการขอบริจาคอวัยวะจากญาติเป็นบรรยากาศที่เศร้าโศก ไม่เหมาะสมในการขอบริจาคอวัยวะ รองลงมาคือ การขาดทักษะในการเจรจาอวัยวะบริจาคอวัยวะจากญาติผู้ป่วยสมองตายโดยแพทย์เห็นว่าควรให้ผู้ที่มีความรู้ความเข้าใจและผ่านการอบรมโดยเฉพาะเป็นผู้มาทำหน้าที่นี้ และอันดับที่สามคือการขาดผู้ประสานงานที่จะทำการติดต่อกับศูนย์รับบริจาคอวัยวะฯ โดยตรง ในส่วนนี้แพทย์เห็นว่าหากมีผู้ที่สามารถจะเข้ามาดำเนินการแทนได้ แพทย์ก็มีแนวโน้มที่จะให้ความร่วมมือหรือเต็มใจที่จะมีส่วนช่วยในกระบวนการนี้

ศูนย์รับบริจาคอวัยวะฯ ได้นำผลจากการศึกษานี้มาเป็นแนวทางในการดำเนินการอบรมการประสานงานการปลูกถ่ายอวัยวะอย่างต่อเนื่อง นับถึงปัจจุบันได้จัดไปแล้ว 5 รุ่น มีผู้เข้ารับการอบรมซึ่งเป็นแพทย์ และพยาบาล รวม 238 คน จากโรงพยาบาลต่างๆ จำนวน 68 แห่ง และหากนับรวมผู้ที่เข้า

ร่วมประชุมเชิงปฏิบัติการผู้ประสานงานการปลูกถ่ายอวัยวะ ที่จัดขึ้นโดยศูนย์รับบริจาคอวัยวะ ร่วมกับสำนักพัฒนาเครือข่ายบริการสุขภาพ กระทรวงสาธารณสุข ในปีพ.ศ.2545 ซึ่งมีจำนวน 193 คน จาก 85 โรงพยาบาลทั่วประเทศ แล้ว จึงน่าจะมีผู้ที่มีความรู้เรื่องการบริจาคอวัยวะในโรงพยาบาลขนาดใหญ่เกือบทั่วประเทศ ดังนั้น หากผู้เข้ารับการอบรมทุกคนมีโอกาสใช้ความรู้ ทักษะที่ได้รับมาให้เกิดประโยชน์ในการปฏิบัติงานเพื่อให้เกิดการบริจาคอวัยวะในหน่วยงาน หรือการนำไปถ่ายทอดให้แก่บุคลากรภายในหน่วยงานเดียวกันได้รับทราบและเข้าใจในกระบวนการบริจาคอวัยวะให้ขยายวงกว้างขึ้นแล้ว การขอรับบริจาคอวัยวะก็ควรที่จะมีจำนวนที่เพิ่มมากขึ้นด้วย จึงควรที่จะได้ศึกษาต่อไปถึงปัจจัยที่ทำให้ผู้เข้ารับการอบรมไม่สามารถนำความรู้ที่ได้รับไปใช้ให้เกิดผลสัมฤทธิ์ได้อย่างจริงจัง

ในภาคประชาชนนั้น ศูนย์รับบริจาคอวัยวะฯ ได้รับความอนุเคราะห์จากสำนักงานสถิติแห่งชาติ (สำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2547) ในการสำรวจความคิดเห็นของประชาชนเกี่ยวกับการบริจาคอวัยวะ ในปี พ.ศ.2547 โดยทำการสุ่มครัวเรือนตัวอย่างทั่วประเทศ ทั้งในเขตเทศบาลและนอกเขตเทศบาล รวมทั้งสิ้น 5,800 ครัวเรือน ทำให้ศูนย์รับบริจาคอวัยวะฯ ได้รับข้อมูลที่เป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่อการดำเนินงาน ซึ่งผลการสำรวจในครั้งนี้ พบว่า ประชาชนส่วนใหญ่ในทุกภาค ทราบเรื่องการบริจาคอวัยวะเพื่อนำไปปลูกถ่ายให้กับผู้ป่วย และประชาชนส่วนใหญ่ถึงร้อยละ 80.2 เห็นด้วยกับการบริจาคอวัยวะ และจำนวนร้อยละ 56 ยินยอมที่จะบริจาคอวัยวะของญาติหากเสียชีวิตด้วยภาวะสมองตาย ส่วนที่ไม่ยินยอมบริจาคเนื่องจากมีความเชื่อเกี่ยวกับชาติหน้ากลัวอวัยวะไม่ครบ และยังไม่เข้าใจไม่ได้รับการเสียชีวิตของญาติ แต่เมื่อสอบถามถึงความคิดเห็นที่จะบริจาคอวัยวะของตนเองให้ศูนย์รับบริจาคอวัยวะฯ ประชาชนส่วนใหญ่ในทุกภาคร้อยละ 39.6 ยังไม่แน่ใจ การสำรวจด้านทัศนคติหรือความเชื่อในเรื่องต่าง ๆ เกี่ยวกับการบริจาคอวัยวะและศาสนา พบว่าประชาชนที่นับถือศาสนาพุทธและศาสนาคริสต์เห็นด้วยกับการบริจาคอวัยวะมากที่สุด และเห็นว่าการบริจาคอวัยวะเป็นสิ่งดีงามและเป็นประโยชน์ที่ควรทำเพื่อช่วยเหลือสังคม

จากผลการสำรวจของสำนักงานสถิติแห่งชาติ เห็นได้ว่าประชาชนส่วนใหญ่มีทัศนคติที่ดีต่อการบริจาคอวัยวะ แต่ยังไม่แน่ใจในการบริจาคอวัยวะของตนเอง อย่างไรก็ตาม การช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์ด้วยกันให้พ้นทุกข์ย่อมเป็นสิ่งประเสริฐ เป็นการทำบุญกุศล ซึ่งเป็นหัวใจของทุกศาสนา การรณรงค์และให้ความรู้แก่ประชาชนจึงอาจใช้รูปแบบกิจกรรมหรือสื่อที่แตกต่างกันไปเพื่อสร้างความสนใจในแต่ละกลุ่มอย่างเหมาะสม โดยเน้นการช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์เพื่อสร้างกุศลทั้งแก่ผู้เสียชีวิตและญาติ

ด้านการรณรงค์ประชาสัมพันธ์ในกลุ่มเยาวชน ได้มีการบรรยายวิชาการและกิจกรรมเสริมสร้างความรู้ในโอกาสต่างๆ เช่น จัดนิทรรศการวิชาการร่วมกับเกมส์ตอบปัญหาในงานครบรอบ 15 ปี วันเยาวชนแห่งชาติ การสัมมนาผู้นำเยาวชนด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งชาติ นิทรรศการในงานวันวิชาการของในโรงเรียนระดับมัธยมศึกษาต่างๆ รวมทั้งกิจกรรมในกลุ่มยุวกาชาด และอาสายุวกาชาด และการจัดกิจกรรมร่วมกับโรงเรียนและสถาบันการศึกษาต่างๆอีกมากมาย โดยเฉพาะในปีพ.ศ.2546-

2547 ได้ร่วมกับบริษัท ไทยประกันชีวิต จำกัด และบริษัท อาร์ เค มีเดีย โฮลดิ้ง จำกัด (มหาชน) จัดโครงการหนึ่งคนให้...หลายคนรับ “U-Talk Contest” เป็นการประกวดการพูดประกอบการแสดงเพื่อรณรงค์การบริจาคอวัยวะและเซลล์ต้นกำเนิดเม็ดโลหิต โดยมีนิสิต นักศึกษาจากสถาบันการศึกษาระดับอุดมศึกษา จำนวน 20 แห่งเข้าร่วมโครงการ เป็นการเจาะเข้ากลุ่มเยาวชนในระดับอุดมศึกษาอย่างต่อเนื่องเพื่อให้เข้าใจถึงประโยชน์ของการปลูกถ่ายอวัยวะ และเกิดการปรับเปลี่ยนทัศนคติของคนรุ่นใหม่ให้ตระหนักถึงความสำคัญของการบริจาคอวัยวะ

ในปีพ.ศ.2548 นี้ สภาการศึกษาไทย บริษัท ไทยประกันชีวิต จำกัด และบริษัท อาร์ เค มีเดีย โฮลดิ้ง จำกัด (มหาชน) จะได้เริ่มจัดโครงการหนึ่งคนให้...หลายคนรับ ตอน “ให้ เพื่อชีวิตใหม่” โดยเน้นการให้ความรู้แก่นักเรียนระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย เพื่อให้เป็นตัวแทนเยาวชนคนรุ่นใหม่ในการร่วมรณรงค์ประชาสัมพันธ์การบริจาคอวัยวะต่อไป

จากการที่ประชาชนส่วนใหญ่เข้าใจและเห็นประโยชน์ของการบริจาคอวัยวะแต่ยังไม่ตัดสินใจบริจาคอวัยวะ และในส่วนใหญ่ที่ไม่บริจาคอวัยวะเพราะยังมีความเชื่อเกี่ยวกับชาติหน้ากลัวอวัยวะไม่ครบ นั้น แสดงให้เห็นว่าความเชื่อที่ผิดและบอกต่อกันมามีอิทธิพลต่อการตัดสินใจของประชาชนอยู่มาก ส่งผลให้การปฏิบัติงานของศูนย์รับบริจาคอวัยวะยากลำบากขึ้น การสร้างความรู้ ความเข้าใจที่ถูกต้องของประชาชนจึงเป็นส่วนสำคัญอย่างยิ่งต่อการดำเนินงานของศูนย์รับบริจาคอวัยวะฯ หนทางหนึ่งที่น่าจะพิจารณาคือการให้ความรู้แก่เด็กนักเรียนในระดับต่างๆอย่างเหมาะสม เพื่อให้เกิดความรู้ที่ถูกต้อง สร้างความตระหนักถึงความสำคัญของการบริจาคอวัยวะ และนำไปสู่การสนับสนุนการบริจาคอวัยวะในที่สุด ซึ่งการเสริมสร้างความรู้เป็นการดำเนินงานที่ต้องใช้เวลาแต่สามารถปลูกฝังทัศนคติที่ดีได้อย่างยาวนาน หากกระทรวงศึกษาธิการสามารถสร้างหลักสูตรสำหรับเด็กระดับประถมศึกษาไปจนถึงระดับมัธยมศึกษา ให้มีความรู้ในสาขาวิชาต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการบริจาคและการปลูกถ่ายอวัยวะอย่างต่อเนื่องเป็นระบบ เช่น การสอนให้เด็กรู้จักหน้าที่และความสำคัญของอวัยวะต่างๆ รู้ว่าอวัยวะเหล่านั้นมีความจำเป็นต่อชีวิตอย่างไร หากสูญเสียการทำงานจะทำให้เกิดปัญหาต่อสุขภาพร่างกายได้ และหนทางในการรักษาโรคอวัยวะเสื่อมสภาพวิธีหนึ่งคือ การปลูกถ่ายอวัยวะ รวมทั้งเรื่องสมองตายคืออะไร และเมื่อสมองตายแล้วอวัยวะของบุคคลนั้นยังสามารถทำประโยชน์ได้ต่อไป หรืออาจจะสอดแทรกเรื่องการบริจาคอวัยวะลงในวิชาที่เกี่ยวข้องกับศาสนาหรือสังคมได้ โดยเน้นให้เห็นถึงเจตนารมณ์ของผู้มีจิตศรัทธาที่ต้องการ “ให้” เพื่อประโยชน์ต่อบุคคลอื่นและสังคม เป็นการให้โดยไม่หวังผลตอบแทน การสร้างหลักสูตรอย่างต่อเนื่องในลักษณะนี้จะเป็นการสร้างฐานความรู้ที่มั่นคง ทำให้เด็กเกิดความคุ้นเคยกับการบริจาคอวัยวะไปจนถึงวัยผู้ใหญ่ได้ และทำให้เรื่องการบริจาคอวัยวะเป็นสิ่งที่ไม่น่ากลัวต่อไป แต่การจัดทำหลักสูตรการศึกษาที่ได้มาตรฐานจำเป็นต้องมีกระบวนการขั้นตอนต่างๆที่ต้องใช้เวลาค่อนข้างนาน ดังนั้น โครงการหนึ่งคนให้...หลายคนรับ ตอน “ให้ เพื่อชีวิตใหม่” ที่ศูนย์รับบริจาคอวัยวะฯ ร่วมกับบริษัท ไทยประกันชีวิต จำกัด และบริษัท อาร์ เค มีเดีย โฮลดิ้ง จำกัด (มหาชน) จะได้ดำเนินการในปี พ.ศ.2548 เพื่อรณรงค์การบริจาคในนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย จึงเป็นโครงการที่น่าจะเกิด

ประโยชน์ต่อการดำเนินงานของศูนย์รับบริจาคอวัยวะได้ดี เนื่องจากสามารถดำเนินการได้ทันที เพียงได้รับการสนับสนุนจากผู้บริหารสถาบันการศึกษาต่างๆเท่านั้น

ในด้านการใช้สื่อประชาสัมพันธ์สู่สาธารณชนที่ผ่านมาพบว่าภาพยนตร์โฆษณาสามารถสร้างกระแสการบริจาคได้อย่างดีที่สุด เนื่องจากสามารถสื่อสารได้โดยตรงทั้งภาพและเสียง และสามารถเข้าถึงประชาชนได้ทั่วประเทศในเวลาเดียวกัน แต่ด้วยปัญหางบประมาณสำหรับการจัดสร้างและเผยแพร่ภาพยนตร์โฆษณาค่อนข้างสูง จึงทำให้ไม่สามารถดำเนินการได้ในภาวะเศรษฐกิจปัจจุบัน ศูนย์รับบริจาคอวัยวะฯ จึงได้ขอความร่วมมือจากรายการต่างๆ ที่เผยแพร่อยู่แล้วทางสถานีโทรทัศน์ในการประชาสัมพันธ์ ร่วมด้วยการจัดทำสื่อสิ่งพิมพ์ ทั้งวารสาร โปสเตอร์เผยแพร่อย่างต่อเนื่อง โดยได้รับความร่วมมือจากศิลปินที่มีชื่อเสียง ในการประชาสัมพันธ์ด้วยดี

ด้วยงานรับบริจาคอวัยวะเป็นงานบุญงานกุศลที่ต้องได้รับความร่วมมือจากทุกๆ ฝ่าย เพื่อประโยชน์ของประชาชนคนไทยโดยรวม ถ้ามีเพียงโรงพยาบาลที่ทำการปลูกถ่ายอวัยวะซึ่งมีจำนวนไม่มาก และศูนย์รับบริจาคอวัยวะฯ ที่ดำเนินงานด้วยการขอความร่วมมือจากฝ่ายต่างๆ เท่านั้นอาจจะทำให้การบริจาคอวัยวะก้าวเดินไปได้อย่างช้าๆ ไม่สามารถรองรับกับความต้องการอวัยวะสำหรับปลูกถ่ายที่มีจำนวนเพิ่มมากขึ้นอยู่ทุกวัน ดังนั้น การทำให้คนไทยทุกคนรับรู้ ยอมรับ และสนับสนุนการบริจาคอวัยวะจึงต้องอาศัยความร่วมมืออย่างจริงจังจากหลายฝ่าย โดยเฉพาะภาครัฐที่ต้องมีนโยบายในการสนับสนุนส่งเสริมที่ชัดเจน เพื่อให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องร่วมมือกันทำงานไปในแนวทางเดียวกันให้สามารถเข้าถึงประชาชนทุกภาคส่วนของสังคม ทั้งนี้เพื่อสุขภาพอนามัยที่ดีของประชาชนคนไทยทั่วประเทศนั่นเอง

เอกสารอ้างอิง

ศุภรวรรณอ่อน ศรีสง และกมลอร สุวรรณกุล. การมีส่วนร่วมของแพทย์ในกระบวนการบริจาค
อวัยวะ. สารนิพนธ์หลักสูตรประกาศนียบัตรบัณฑิต. คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2545.

สถิติแห่งชาติ,สำนักงาน. กองสถิติประชามติ. รายงานผลการสำรวจความคิดเห็นของประชาชน
เกี่ยวกับการบริจาคอวัยวะ. กรุงเทพมหานคร: กองสถิติประชามติ สำนักงานสถิติ แห่งชาติ
กระทรวงเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร, 2547.
